

Jord- och skogsbruks-
ministeriet

NATIONELLT PROGRAM FÖR UTVECKLING AV
SKÄRGÅRDS- OCH INSJÖOMRÅDENA 2024–2027

Skärgården som nationell rikedom

Jord- och skogsbruksministeriets publikationer 2024:28

Skärgården som nationell rikedom

Nationellt program för utveckling av skärgårds- och insjöområdena 2024–2027

Skärgårdsdelegationen, MDI,
Centret för kommunal och regional forskning Spatia

Jord- och skogsbruksministeriet Helsingfors 2024

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Jord- och skogsbruksministeriet
CC BY-NC-ND 4.0

ISBN pdf: 978-952-366-753-2
ISSN pdf: 1797-397X

Layout: Statsrådets förvaltningsenhet, publikationsverksamheten

Helsingfors 2024

Skärgården som nationell rikedom

Nationellt program för utveckling av skärgårds- och insjöområdena 2024–2027

Jord- och skogsbruksministeriets publikationer 2024:28

Utgivare Jord- och skogsbruksministeriet

Författare Skärgårdsdelegationen, MDI, Centret för kommunal och regional forskning Spatia
Språk svenska

Sidantal 36

Referat

Utvecklingen av skärgårdsområdena styrs av en vision om en välmående skärgård nu och i framtiden. I utvecklingsarbetet leder visionen mot programmets fyra strategiska mål:

- Skärgården är fysiskt och digitalt tillgänglig. Under detta mål behandlas fungerande och tillförlitlig tele- och datakommunikation, fungerande skärgårdstrafik och det sekundära vägnätets skick.
- Skärgårdens tjänster är tryggade. Under detta mål behandlas tillgängliga tjänster samt försök inom tjänsteproduktion och innovativa lösningar.
- Skärgården är en mångsidig miljö för utövande av näringar. Under detta mål behandlas utnyttjande av finansieringskanaler och nätverkande, turism året runt samt goda förutsättningar för fiskerinäringen.
- Skärgårdens natur och miljö mår bra. Under detta mål behandlas samhällets medvetenhet i frågor om skyddet av skärgårds- och insjöområdena, innovativa lösningar och försök inom avfalls- och vattenhantering samt oljebekämpningsberedskap.

Den övergripande säkerheten beaktas i programmet som en del av de strategiska målen. Genomförandet av målen främjar den övergripande säkerheten i hela landet.

Arbetet med utvecklingen av skärgårdsområdena baserar sig på platskänslighet, dvs. ett tillvägagångssätt som identifierar skärgårdarnas olika karaktärer och därmed behov av skräddarsydda utvecklingsåtgärder. I skärgårdsprogrammet uppmuntras det till utarbetande av lokala program i syfte att främja platskänslig utveckling.

Nyckelord skärgårdar, skärgårdspolitik, skärgårdsbor, regional utveckling

ISBN PDF 978-952-366-753-2

ISSN PDF 1797-397X

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-753-2>

Saaristo kansallisena rikkautena

Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma vuosille 2024–2027

Maa- ja metsätalousministeriön julkaisu 2024:28

Julkaisija Maa- ja metsätalousministeriö

Tekijä/t Saaristoasiain neuvottelukunta, MDI, Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatia
Kieli ruotsi

Sivumäärä 36

Tiivistelmä

Saaristoalueiden kehittämistä ohjaa visio hyvinvoivasta saaristosta nyt ja tulevaisuudessa. Kehitystyössä visio johdattaa kohti ohjelman neljää strategista tavoitetta:

- Saaristo on fyysisesti ja digitaalisesti saavutettava. Tavoitteen alla käsitellään toimivia ja luotettavia tietoliikenne- ja puhelinyhteyksiä, toimivaa saaristoliikennettä ja alemman tieverkon kuntoa.
- Saariston palvelut on turvattu. Tavoitteen alla käsitellään saavutettavia palveluita sekä palvelutuotannon kokeiluja ja innovatiivisia ratkaisuja.
- Saaristo on monipuolinen elinkeinojen harjoittamisen ympäristö. Tavoitteen alla käsitellään rahoituskanavien hyödyntämistä ja verkostoitumista, matkailun ympärivuotisuutta sekä kalatalouden hyviä edellytyksiä.
- Saariston luonto ja ympäristö voivat hyvin. Tavoitteen alla käsitellään yhteiskunnan tietoisuutta saaristo- ja vesistöalueiden suojelun kysymyksissä, innovatiivisia ratkaisuja ja kokeiluja jäte- ja vesihuollossa sekä öljyntorjuntavalmiuksia.

Kokonaisturvallisuus huomioidaan ohjelmassa osana strategisia tavoitteita. Tavoitteiden toteutuminen edesauttaa kokonaisturvallisuutta koko maassa.

Saaristojen kehittämistyö perustuu paikkasensitiivisyyteen, eli herkkyyteen tunnistaa saaristojen erilaiset luonteet ja siten tarpeet räätälöidyille kehittämistoimille. Paikkasensitiivisyyden edistämiseksi saaristo-ohjelmassa kannustetaan paikallisten saaristo-ohjelmien laadintaan.

Asiasanat saaristot, saaristopolitiikka, saaristolaiset, aluekehitys

ISBN PDF 978-952-366-753-2

ISSN PDF

1797-397X

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-753-2>

Archipelago as a National Treasure

National Archipelago Programme 2024–2027

Publications of the Ministry of Agriculture and Forestry 2024:28

Publisher	Ministry of Agriculture and Forestry		
Author(s)	The Island Committee, MDI, Spatia - Centre for Regional Research		
Language	Swedish	Pages	36

Abstract

The development of the archipelago areas is guided by a vision of a prosperous archipelago, now and in the future. In development work the vision leads towards the four strategic objectives of the programme:

1. The archipelago is physically and digitally accessible. This objective comprises well-functioning and reliable telecommunications and telephone connections, a well-functioning archipelago transport system and the condition of the lower road network.
2. Services in the archipelago have been ensured. This objective comprises accessible services and experiments and innovative solutions for producing services.
3. The archipelago is a diverse environment for practising economic activities. This objective comprises the use of financing channels and networking, all-season tourism and good conditions for fishery.
4. Nature and the environment of the archipelago are doing well. This objective comprises the awareness of society of questions related to the protection of the archipelago areas, innovative solutions for waste management and water supply, and oil spill response capacity.

Comprehensive security is taken into account as part of the strategic objectives. The implementation of the objectives will contribute to comprehensive security in the whole country.

Development work in the archipelago is based on sensitivity to local conditions, i.e. the ability to identify the different characteristics of the archipelago areas and, through this, the needs for customised development measures. To promote the sensitivity to local conditions, the National Archipelago Programme encourages to formulate local archipelago programmes..

Keywords archipelago, island policy, island residents, regional development

ISBN PDF 978-952-366-753-2 **ISSN PDF** 1797-397X

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-753-2>

Innehåll

Följeord	7
1 Inledning	9
2 Målbild som styr utvecklingsarbetet	12
3 Skärgårdarna i närbild	13
4 Strategiska mål och aktuella teman i programmet	18
4.1 Strategiska mål i skärgårdsprogrammet	22
4.1.1 Skärgården är fysiskt och digitalt tillgänglig	22
4.1.2 Skärgårdens tjänster är tryggade.....	24
4.1.3 Skärgården är en mångsidig miljö för utövande av näringar	27
4.1.4 Skärgårdens natur och miljö mår bra.....	30
5 Genomförande och uppföljning av skärgårdsprogrammet	33

FÖLJEORD

Framför dig har du det nationella programmet för utveckling för skärgårds- och insjöområdena "Skärgården som en nationell rikedom" för 2024–2027. Programmet namn och målbild inbegriper en tanke om en skärgård i världsklass – Finlands skärgårds- och insjöområden är unika även globalt sett och vi hoppas att deras betydelse för vårt land kommer att identifieras allt starkare i framtiden.

Skärgårdsområdena har fått en ökad betydelse i och med det nuvarande säkerhetsläget. Skärgårdsprogrammet lever i tiden och observationer som berör säkerheten har lyfts fram starkare än tidigare i programmet.

Programmet fungerar som skärgårdsdelegationens handlingsprogram och ger riktlinjer för hur skärgårds- och insjöområdena ska utvecklas under de kommande åren på olika regionala nivåer.

Utvecklingsprincipen för programmet är platsbaserad och -känslig utveckling. Det innebär att man i utvecklingen identifierar skärgårdarnas olikheter och därmed behoven av skräddarsydda utvecklingsåtgärder. Ett nytt element i programmet är att uppmuntra aktörer att komma med och utarbeta lokala skärgårdsprogram, genom vilka man strävar efter att identifiera lokala möjligheter och utmaningar och rikta utvecklingsåtgärderna enligt dem.

I beredningen av programmet har man velat stärka barns och ungas röst. Som stöd för beredningen ordnades fyra dialoger avsedda för barn och unga i olika skärgårdsområden. I dialogerna hördes vilka tankar barn och unga i skärgården har om temana i programmet och skärgårdens framtid. Observationerna har lyfts fram som en del av alla teman i programmet.

Vi vill rikta ett varmt tack till delegationens sekretariat, som har haft en central roll i beredningen av programmet. Vi hoppas att programmet finner sin väg att utvecklas till ett ryggtöd på såväl lokal, regional som nationell nivå. Skärgårdsdelegationen fortsätter sitt påverkansarbete till förmån för skärgårds- och insjöområdena och riktar sin verksamhet i enlighet med målen i skärgårdsprogrammet och med visionen starkt i åtanke:

Välmående skärgård som nationell rikedom – nu och i framtiden.

Skärgårdsdelegationen

Mikko Ollikainen (ordf.)	Henrik Wickström
Pauli Aalto-Setälä (vice ordf.)	Mikael Perjus
Viliina Välimäki	Sari Saarikoski
Vilhelm Junnila	Petri Huru
Marika Sorja	Ritva Elomaa
Niina Alho	Harri Lehtonen
Ari Tornainen	Outi Lankia
Kirsikka Moring	Sakari Kouti
Nina Söderlund	Lotta Laaksonen
David Pettersson	Jouni Koskela
Iina Ilmarinen	Harry Harkimo

1 Inledning

Världens vindar känns i skärgården. Samhälleliga och globala förändringar återspeglas starkt i skärgården. Förändringar i säkerhetsmiljön berör också skärgården. Gränssäkerheten, den kritiska infrastrukturens sårbarhet samt konkreta hot som kan rubba den övergripande säkerheten i skärgårds- och insjöområdena har lyfts fram i diskussionen. Rysslands anfall mot Ukraina har särskilt berört östra Finska viken och insjöområdena i Östra Finland, men förändringarna påverkar också andra skärgårdsområden.

Med tanke på den övergripande säkerheten är det viktigt att skärgårdarna är livskraftiga och att de präglas av människors närvaro och verksamhet – tomhet är inte en bra strategi för att upprätthålla säkerheten. Utöver den yttre säkerheten är det också viktigt att fästa uppmärksamhet vid den inre säkerheten, till exempel om kommunikationsförbindelserna fungerar i nödsituationer, om kritiska tjänster i skärgården är tillgängliga och hur infrastrukturen fungerar i dessa situationer.

I det aktuella nationella programmet för utveckling av skärgårds- och insjöområdena, som är det sjunde i ordningen, har säkerhetsfrågor tagits med i större utsträckning än tidigare. Programmet fortsätter föregångarnas arbete med att utveckla skärgårdarna. Detta arbete inleddes redan 1949, då den första skärgårdskommittén tillsattes för att lägga fram förslag för att förbättra förhållandena i skärgårdskommunerna. Skärgårdsprogrammet har ändrat form under årens lopp och motsvarar de rådande förhållandena. Vissa strukturella teman är bestående, men programmet och dess teman lever också i tiden. För att förbättra genomslagskraften har programmet börjat anta en allt mer komprimerad och strategisk form.

I utvecklingen av skärgårds- och insjöområdena ser man modigt framåt och verktygen och metoderna för utvecklingen förnyas enligt tidens anda. Skärgårdspolitikens grundar sig på lagen om främjande av skärgårdens utveckling (494/1981). Enligt skärgårdslagen bör man med åtgärder av stat och kommun sträva efter att bevara den fasta bosättningen i skärgården genom att för befolkningen skapa tillräckliga möjligheter till utkomst, samfärdsel och basservice samt efter att skydda skärgårdens landskapsbild och natur för miljöskador. En uppdatering av skärgårdslagen

från 1981 inleddes 2024. Genom lagändringarna eftersträvas större fokus på utveckling än tidigare, och i och med uppdateringen blir skrivelserna i lagen mer tidsenliga.

Hur ser skärgårdarnas framtid ut? I rapporten Scenarier för Finlands skärgårdar 2045¹ identifieras olika scenarier där skärgården framställs som en plats för upplevelser, som en livsstil, som kärnan i säkerhetspolitiken och som en kombination av dessa. Den kanske viktigaste observationen är skärgårdarnas potential som en försöksmiljö för nya levnadsvanor, näringar och tjänster. Med det aktuella skärgårdsprogrammet vill vi säkerställa att det finns förutsättningar för detta. Enligt rapporten om scenarier är en av kärnfrågorna när det gäller skärgårdens framtid hur de nya möjligheterna kan möta skärgårdstraditionerna.

Genom skärgårdsprogrammet genomförs det platskänsliga utvecklingsgrepp som lyfts fram i scenarioreporten. Med platskänslighet avses en känslighet att identifiera skärgårdarnas och platsernas olika karaktärer och möjligheter och därmed behovet av skräddarsydda utvecklingsåtgärder. Platskänslighet kräver lokalkännedom men även statistisk, vetenskaplig och forskningsbaserad granskning, som stöder lokalkännedomen. Ett nytt element i skärgårdsprogrammet är att i syfte att främja en platskänslig utveckling uppmuntra aktörer att utarbeta lokala skärgårdsprogram. Målet är att regionala och lokala aktörer ska utarbeta lokala eller regionala skärgårdsprogram eller inkludera målen i andra program och strategier genom att skräddarsy temana enligt sina egna behov.

Det kunskapsbaserade beslutsfattandet och utvecklingen i skärgården stärktes när den skärgårdsklassificering som Finlands miljöcentral och jord- och skogsbruksministeriet tillsammans utarbetat publicerades våren 2022. Skärgårdsklassificeringen är en statistisk och geodatabaserad klassificering av områden som ger en noggrannare bild än tidigare av skärgårdens verksamhetsmiljö, olika skärgårds- och insjöområden och deras egenskaper. I skärgårdsklassificeringen har Finlands skärgårdsområden indelats i fyra områdestyper: yttre skärgården, mellanskärgården, inre skärgården och skärgård på fastlandet. Klassificeringsprinciperna är desamma i både havs- och insjöområdena. Enligt klassificeringen består 15 procent av Fastlandsfinlands areal av skärgårdsområden och sex procent av Finlands befolkning bor i dem. I Finlands inre, mellan- och yttre skärgård finns det sammanlagt nästan 200 000 öar.

1 Sotarauta & Suvinen, 2024 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-577-4>

En ny skärgårdsdelegation (SANK) tillsattes den 19 oktober 2023 och i januari 2024 inleddes processen för att uppdatera det nationella programmet för utveckling av skärgårds- och insjöområdena. Ett konsortium bestående av konsultbyrån för regionutveckling MDI och Region- och kommunforskningscentret Spatia (Östra Finlands universitet) valdes för att utföra arbetet med att uppdatera programmet.

I uppdateringsarbetet granskades skärgårdsprogrammet 2020–2023 och utifrån det identifierades ändringsbehov. Under våren 2024 ordnades fem workshoppar i skärgårdsområdena i vilka programmets teman behandlades. I workshopparna deltog medlemmar från delegationens sekretariat och i en workshop även delegationens medlemmar. Den sista workshoppen ordnades i samband med det riksomfattande skärgårdsseminariet och då medverkade ett stort antal skärgårdsaktörer och -utvecklare i beredningen av programmet. I workshopparna kartlades förändringarna i verksamhetsmiljön och en övergripande bild av programmet jämte dess teman. Säkerhetsmiljön, som förändrades till följd av Rysslands anfallskrig mot Ukraina 2022, identifierades som ett nytt tema som är viktigt för skärgårdarna. Därmed beslutade man att lägga till säkerhet som ett nytt ämnesområde. För de övriga temanas del uppdaterades och omgrupperades innehållet.

2 Målbild som styr utvecklingsarbetet

Välmående skärgård som nationell rikedom – nu och i framtiden

Visionen ovan är en sammanfattning av målbilden för programmet. Målbilden är att vi i Finland ska identifiera skärgårds- och insjöområdenas och skärgårdslivets betydelse för vårt samhälle. Finlands vidsträckta skärgårdar och insjöar gör vårt land till ett unikt område som saknar motstycke i världen. En livskraftig skärgård är en fördel för hela vår nation.

Visionen utgår från att skärgårdens traditioner och nya möjligheter kan mötas. Till det hör att värna om den levande skärgårdsidentiteten och -livsstilen, där man känner till skärgårdens historia och traditioner samt skärgårdsfärdigheter. Skärgården fungerar också som försöksmiljö för nya livsstilar och näringar. Skärgårdsområdena kan fungera som pilotobjekt till exempel för att kombinera tjänster, för energilösningar eller innovativa former av företagande.

I visionen har den unika skärgårdsnaturens och -miljöns betydelse identifierats och i skärgården visas respekt för naturvärdena. Skärgårdsområdena ses som en del av den övergripande lösningen i bekämpningen av klimatförändringen. Välmående och rena vattendrag utgör grunden för skärgårdens utveckling. I skärgården finns också beredskap att hantera plötsliga miljökriser. Tillväxten och idkandet av näringar i skärgården sker på ett hållbart sett som beaktar miljöns bärkraft.

I visionen ingår att identifiera skärgårdarnas och skärgårdsbefolkningens betydelse som en del av Finlands övergripande säkerhet. Skärgårdsområdena är livskraftiga och attraktiva boplatser, vilket också stärker deras förändringsflexibilitet, det vill säga resiliens. Enskilda personers uppmärksamhet och observationer av avvikelser i en bekant miljö är viktiga. Fungerande förbindelser och tillgängliga tjänster ökar invånarnas känsla av trygghet även i krissituationer. De utgör grunden för ett smidigt och meningsfullt liv även i vardagen. Skärgården erbjuder i bästa fall en livsmiljö där gemenskap, talkoanda, grannhjälp och rådighet bidrar till en känsla av trygghet.

Visionen grundar sig på konkreta faktorer som ska vara i ordning. Sådana faktorer är en välmående natur och miljö i skärgården, fysisk och digital tillgänglighet i skärgården, ett ändamålsenligt dimensionerat och fungerande serviceutbud samt ett mångsidigt och förnyande näringsidkande i skärgården.

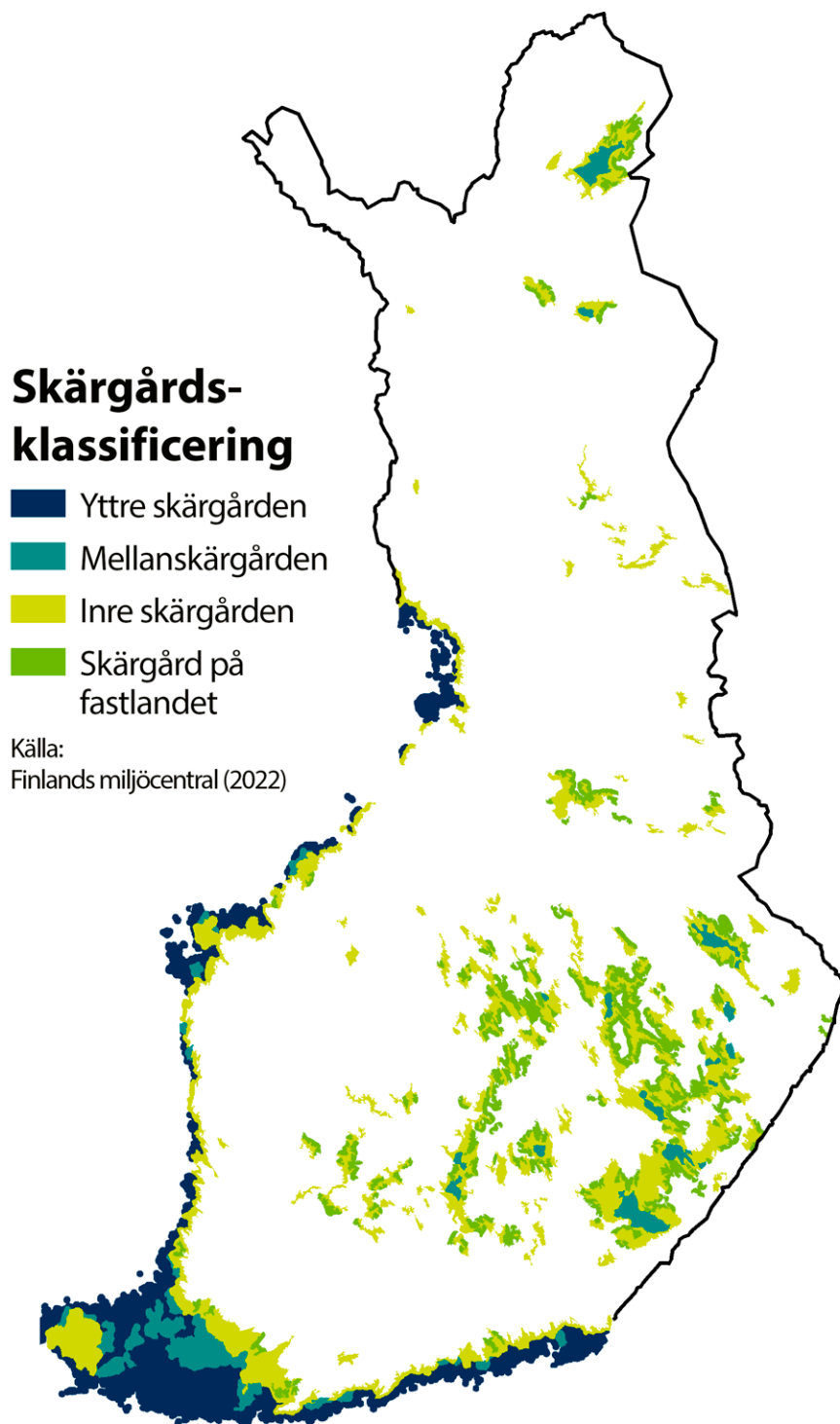
3 Skärgårdarna i närbild

Skärgårdsklassificeringen delar in skärgårdarna i grupper

Östersjön och alla insjöar gör Finland till det vattenrikaste landet i världen. Strandlinjen är splittrad och vattendragen labyrintartade och fulla med öar, som syns som små prickar på kartan. Ungefär 15 procent av Fastlandsfinlands yta är täckt av vattendrag, och alla Finlands kommuner präglas i viss mån av vattendragen. Hur mycket vattendrag och skärgård det finns och vilken betydelse de har varierar dock i olika delar av landet. I utvecklingen av skärgårdarna och i skärgårdspolitiken beskriver definitionen av skärgårdskommunerna och kommunerna med skärgårdsdel vilken betydelse skärgårdskaraktären har på lokal nivå.

Skärgårdsklassificeringen preciserar bilden av skärgårdarna med hjälp av en typindelning i fyra klasser. De yttre skärgårdarna ligger i det öppna havsområdet. De inre skärgårdarna ligger nära fastlandet och har i allmänhet en vägförbindelse till det. Mellanskärgården ligger mellan den yttre och inre skärgården och kan ofta nås med skärgårdstrafikförbindelser. Skärgård på fastlandet är insjöområden i inlandet, vars dåliga tillgänglighet motsvarar skärgårdarna i havsområdena.

Bild 1. Skärgårdsklassificering på kartan

Befolkning och näringar i skärgården

I slutet av 2023 fanns det cirka 330 000 fast bosatta i skärgårdsområdena. Cirka 74 procent av dem bodde i den inre skärgården och cirka 22 procent i skärgården på fastlandet. Mellan- och yttre skärgården hade sammanlagt cirka 3 300 fast bosatta. Mellan 1980 och 2023 minskade skärgårdsbefolkningen med cirka 30 500 personer. Befolkningsutvecklingen i skärgårdarna är dock varierande och präglas av lokala drag. Avstånden och förbindelserna till centrumen är faktorer som driver på utvecklingen. I städer och i närheten av dem har skärgårdsbefolkningen ökat och i andra områden har den minskat.

Om vi beaktar fritidsboende och multilokalitet förändras bilden. I slutet av 2023 fanns det 150 000 fritidsbostäder i skärgårdsområdena. Ungefär en tredjedel av hela landets fritidsbostäder finns i skärgården. Under innevarande årtusende har antalet fritidsbostäder i skärgårdsområdena ökat med knappt tusen stugor per år. Till följd av detta finns det ofta mer säsongsbosättning än fast bosättning i skärgårdarna. I takt med att nivån på utrustningen förbättras har också den tid som tillbringas i fritidsbostaden – såväl fritid som tid av distans- och hybridarbete – ökat.

Befolkningen i skärgårdarna är äldre än genomsnittet i landet. Nästan en tredjedel (32 %) av skärgårdsborna är över 65 år. På grund av åldersstrukturen är arbetskraftens, det vill säga de sysselsattas och arbetslösas, andel av befolkningen i skärgårdarna åtta procentenheter lägre än i hela landet. Förhållandet mellan sysselsatta och arbetsplatser återspeglar skillnaderna i självförsörjningsgraden i fråga om arbetsplatser i olika typer av skärgårdsområden. De skärgårdar som har den sämsta tillgängligheten har den högsta självförsörjningsgraden i fråga om arbetsplatser.

Det finns en koppling mellan den minskande och åldrande skärgårdsbefolkningen och förändringarna i näringsstrukturen. Antalet arbetsplatser inom jord- och skogsbruk och fiskerinäring, som hör till skärgårdarnas traditionella näringar, har minskat. Trots detta är andelen arbetsplatser inom primärproduktionen i skärgården fortfarande avsevärt högre än i hela landet. Andelen arbetsplatser inom den offentliga förvaltningen och i synnerhet inom hälso- och socialtjänsterna har ökat i skärgården. Mätt i andelen arbetsplatser är industri och byggande viktigare i skärgården än i hela landet i genomsnitt.

De finländska skärgårdarna med sina natur- och kulturvärden är av världsklass och många av dem hör till Unescos världsarvsobjekt. Kommunernas närrekreationsområden och nationalparker sträcker sig på ett heltäckande sätt till skärgårdarna och skapar förutsättningar för både turism och rekreation samt för att främja och skydda skärgårdsnaturens mångfald. Inkvarterings- och förplägnadsverksamhet samt turisttjänster är en tillväxtbransch i många skärgårdar. På grund av skärgårdsturismens säsongsbetonade karaktär är turismens betydelse som arbetsgivare dock mindre i skärgårdsområdena än i hela landet.

Förbindelser och tillgänglighet

På grund av vattendragen är skärgårdarnas tillgänglighet med trafik sämre än på fastlandet. Arbetsplatser och service finns i allmänhet på fastlandet och i centrumen, så både sysselsättningen och användningen av tjänster förutsätter en fungerande skärgårdstrafik. Det är viktigt att trygga kollektivtrafiken. Skärgårdstrafiken sköts med hjälp av vägfärjor, privata landsvägsfärjor och förbindelsefartyg. Förbindelsefartygstafiken är viktigast på de bebodda öarna i Skärgårdshavet och Finska viken som saknar vägförbindelse. Många av dem är också populära bland turister, vilket har ökat antalet passagerare på förbindelsefartygen. Det finns 40 färjefästen för landsvägsfärjetrafik och 21 privata landsvägsfärjor som upprätthålls av vägslag, av vilka största delen finns i Insjöfinland.

Trafikinfrastrukturen och -förbindelserna är viktiga i skärgården särskilt eftersom nästan hälften av de sysselsatta i skärgårdsområdena arbetar utanför sin egen hemkommun. I allmänhet innebär det en arbetsresa som tar lång tid. På grund av de långa avstånden och de långsamma förbindelserna är det förståeligt att distansarbete och företagande i närheten av bostadsorten lockar skärgårdsbor som bor längs de svagaste trafikförbindelserna.

Företagsverksamhet, distansarbete och digitalisering av tjänster kräver fungerande tele- och datakommunikation även i skärgårdarna. Tillgången till datakommunikation kan grunda sig antingen på ett fast fiberoptiskt nät eller på ett mobilnät. Det fiberoptiska nätet i skärgårdar går ofta hand i hand med lokala initiativ och förutsätter att invånarna själva är aktiva samt har en vilja och förmåga att investera i en fastighetsanslutning. Våren 2024 var optisk fiber eller annan fast dataförbindelse tillgänglig i hälften av hushållen med fast bosättning i skärgårdsområdena. Mobilnätet sträcker sig ganska täckande också till skärgårdarna, men dataöverföringens hastighet och störningsbenägenhet varierar mellan olika områden och tider. Dessutom sprider sig de senaste generationerna av mobilnätet långsamt till skärgårdsområdena: våren 2024 sträckte sig 4G-nätet till nästan fyra femtedelar medan endast två femtedelar av de bofasta hushållen i skärgårdsområdena hade tillgång till 5G-nät med mångdubbel kapacitet.

Tillgången till tjänster och tjänsternas tillgänglighet påverkar skärgårdsområdenas livskraft och skärgårdsbornas välbefinnande. I skärgårdarna kan man i allmänhet inte ta sig till service med kollektivtrafik. I många skärgårdsområden försämrar dessutom glesbebyggelse, långa avstånd och brister i vägnätet tjänsternas tillgänglighet även när man rör sig med personbil. Utöver trafikförbindelserna och avstånden påverkas placeringen av tjänster i skärgården av samhällsstrukturen, det vill säga hur bosättningen fördelas mellan olika delar av serviceområdena. Till exempel

är servicenätet tätare och avstånden kortare i Österbottens och Sydvästra Finlands skärgårdar än i Insjöfinland. Tillgången till tjänster påverkas också av vilken typ av tjänst som granskas.

Skärgårdsförhållandena samt den glesa och splittrade samhällsstrukturen försvårar vatten- och energiförsörjningen samt avfallshanteringen i skärgårdarna. När det gäller elnätsanslutning gäller bristerna i tillgången främst fritidsbostäder och i synnerhet den yttre skärgården. Vattenförsörjningen grundar sig i allmänhet på fastigheternas egna system, men miljökraven ökar behovet av lokala vattenreningsverk och förbindelseledning som sträcker sig till skärgården. Även avfallshanteringen förutsätter att skärgårdsborna själva är aktiva, eftersom det finns få gemensamma insamlingsplatser och den centraliserade avfallstransporten i allmänhet endast omfattar öar med tillräckligt många fast bosatta.

Identitet och livsstil i skärgården

Att bo i skärgården är förknippat med en känslomässig koppling till bostadsorten och -gemenskapen som baserar sig på platsupplevelsen. Denna skärgårdsidentitet definieras särskilt av vattennaturen och det skärgårdsliknande kulturlandskapet. I många skärgårdar har näringar inom primärproduktionen, naturhushållningen, det traditionella byggnadsbeståndet och andra kulturhistoriska element som definierar livsstilen i skärgården bevarats väl. Vattennaturen och skärgårdarnas kulturmiljö utgör en betydande del av Finlands nationallandskap. De är en viktig del av den levande skärgården, som utöver symbolvärdet har en framträdande roll i att forma den nationella kulturen, livsstilen och naturbilden.

Kulturkapitalet och den unika identiteten påverkar i allt högre grad kännedomen om orter och hur de uppfattas. Skärgårdarnas image har blivit en betydande attraktionsfaktor som kan stärkas ytterligare och lyftas fram genom utvecklingsåtgärder. Till exempel på bostadsmarknaden innebär det här att man utnyttjar skärgårdarnas positiva image genom att framhäva den goda livskvalitet, säkerhet, trivsel och närhet till naturen som boende i skärgården ger.

Skärgårdarnas unika profil och de positiva föreställningarna om dem utnyttjas i allt högre grad även i livskraftspolitiken. Till exempel i många kuststäder betonas den marina identiteten och boendetillväxten riktas till den närliggande skärgården och strandzonen. Utvecklingen av turismen är ett annat tillväxtområde i en livskraftspolitik som utnyttjar skärgårdskaraktären. Det finns en stor efterfrågan på i synnerhet natur- och kulturturism i skärgårdarna inom turismbranschen. Skärgårdens ringväg, som startar i Åbo och varje sommar besöks av cirka 50 000 personer, är ett praktexempel på turismmarknadsföring som bygger på havslandskap och idylliska skärgårdsbyar.

4 Strategiska mål och aktuella teman i programmet

Utvecklingen av skärgårds- och insjöområdena siktar långt in i framtiden, fram till 2050. Det är fråga om en utveckling som inbegriper många sektorer och aktörer och som kräver en motiverande vision och strategiska mål. I det här programmet, "Skärgården som en nationell rikedom", fastställer man riktningen och stakar ut riktlinjer för hur vi kan säkerställa skärgårdens livskraft, konkurrenskraft och välfärd på lång sikt. Programmet bygger på visionen: *Välmående skärgård som nationell rikedom – nu och i framtiden*. Visionen sammanfattar skärgårdens betydelse som en del av den finländska identiteten och samhället. Sättet att genomföra programmet stöder en platsbaserad och platskänslig utveckling som beaktar de särskilda förhållandena, utmaningarna och möjligheterna i skärgården. Programmet har skapats för att stärka skärgårdens ställning i den nationella och internationella diskussionen och beslutsfattandet samt för att stödja regionala och lokala utvecklingsåtgärder.

Bild 2. Skärgårdsprogrammets struktur Den utvecklingsmodell som visas på bilden

Välmående skärgård som nationell rikedom – nu och i framtiden

Nationellt program för utveckling av skärgårds- och insjöområdena 2024–2027

Strategiska mål

Skärgården är fysiskt och digitalt tillgänglig	Skärgårdens tjänster är tryggade	Skärgården är en mångsidig miljö för utövande av näringar	Skärgårdens natur och miljö mår bra
Fungerande och tillförlitlig tele- och datakommunikation	Tillgängliga tjänster	Utnyttjande av finansieringskanaler och nätverkande	Samhällets medvetenhet i frågor om skyddet av skärgårds- och insjöområdena
Fungerande skärgårdstrafik	Försök inom tjänsteproduktion och innovativa lösningar	Turism året runt	Innovativa lösningar och försök inom avfalls- och vattenhantering
Förbättringar av det sekundära vägnätets skick		Goda förutsättningar för fiskerinäringen	Oljebekämpningsberedskap
Inom den övergripande säkerheten identifieras skärgårdsområdenas och skärgårdsbefolkningens betydelse.			
Med skärgårdsprogrammet värnar man om en skärgårdsidentitet och livsstil som känner till historia och traditioner, men som samtidigt blickar nyfiket framåt.			

bygger på en styrande vision som ger riktlinjer för att utveckla skärgårdsområdena. Kärnan i visionen är en förståelse för att en livskraftig skärgård är en nationell resurs. I det här utvecklingsarbetet leder visionen oss mot fyra centrala strategiska mål:

1. Smidig tillgänglighet: Skärgårdens fysiska och digitala tillgänglighet är en central faktor med tanke på en smidig vardag, näringslivet och säkerheten. Skärgårdens digitala tillgänglighet är lika viktig som den fysiska trafiken – i synnerhet då platsberoende arbete och digitala tjänster blir vanligare.

2. Fungerande tjänster: Skärgårdsområdenas livskraft är beroende av tillgången till offentliga och privata tjänster av hög kvalitet. Då tjänsterna utvecklas betonas vikten av flexibilitet, möjligheterna att utnyttja multilokalitet och beakta säsongsvariationer. Det här innebär till exempel att distanstjänster, mobila tjänster samt ny teknik och nya verksamhetssätt utnyttjas i skärgårdens serviceutbud.
3. Livskraftiga näringar: Skärgårdens ekonomiska tillväxt och konkurrenskraft kräver aktiv företags- och näringsverksamhet. Sektorsövergripande företagande som förenar till exempel fiske, jordbruk, livsmedelsproduktion och turism är vanligt i skärgården. Tyngdpunkten i programmet är att utnyttja finansieringskanalerna fullt ut, öka turismen året runt och säkerställa förutsättningar för fiskerinäringen.
4. Hållbar natur och miljö: Skärgårdens unika natur är en attraktionsfaktor och en förutsättning för välbefinnande. I programmet betonas vikten av att beakta miljöns bärkraft, utveckla ekologiskt hållbara lösningar och dämpa effekterna av klimatförändringen. I detta ingår till exempel att planera en fungerande avfallshantering och vattenförsörjning, trygga den biologiska mångfalden samt främja en hållbar turism.

Den övergripande säkerheten beaktas som en del av de strategiska målen i programmet. Med tanke på den övergripande säkerheten i skärgårdsområdena är det viktigt att den fysiska och digitala tillgängligheten tillgodoses även i störnings- och nödsituationer. För invånare och företagare i andra ändan av skärgårdstrafiken är en fungerande skärgårdstrafik ett livsvillkor och en förutsättning för en smidig och trygg vardag. När det gäller tjänster är det viktigt att de frivilliga räddningstjänsternas verksamhet tryggas – de frivilliga har en stor betydelse för säkerheten och räddningsväsendet i skärgården. Det är också viktigt att fästa uppmärksamhet vid förmågan att svara på överraskande miljökriser, till exempel oljeskador. Uppnåendet av de strategiska målen främjar den övergripande säkerheten i skärgården och i hela landet.

Allt utvecklingsarbete grundar sig på platskänslighet, det vill säga att man förstår och respekterar de unika förhållandena och möjligheterna i skärgården. Skärgårdsprogrammet är samtidigt en strategisk kompass och en praktisk verktygslåda som hjälper oss att nå det gemensamma målet: *Välmående skärgård som nationell rikedom – nu och i framtiden.*

Skärgårdspolitiska dialoger avsedda för barn och unga

I uppdateringen av programmet har man velat stärka barns och ungas röst. Därför ordnade MDI på uppdrag av jord- och skogsbruksministeriet och skärgårdsdelegationen fyra diskussionstillfällen för skolelever. Dialogerna ordnades i skolor i skärgårds- och insjöområdena under våren 2024. Följande skolor valdes ut för tillställningarna: Bergö skola i Malax, Ulkosaariston koulu i Pargas, Velkuan yhtenäiskoulu i Nådendal och Puumalan yhtenäiskoulu.

Under tillställningarna hördes vad elever i årskurserna 3–9 anser vara berikande och utmanande med att bo i skärgårds- och insjöområdet samt deras synpunkter på framtidens skärgård. I evenemangen deltog cirka 10–15 personer, bland dem några vuxna, till exempel en lärare, en kommunal tjänsteinnehavare eller en person med förtroendeuppdrag. Diskussionerna leddes av en ledare och en sekreterare antecknade diskussionerna utanför diskussionscirkeln.

I dialogerna hördes skolelevernas tankar om att bo i skärgården och om framtidens skärgård. Diskussionerna handlade bland annat om de bästa och mest utmanande sidorna av att bo i skärgården, framtidens skärgård samt barnens och de ungas egna framtidsplaner och drömmar. I en del av diskussionerna behandlades också till exempel frågor som berör tvåspråkighet och sommarinvånarnas betydelse i skärgårdsområdena.

Dialogerna följde principerna för en konstruktiv diskussion enligt metoden Dialogpaus och de baserade sig på diskussionsmodellen Skidialogi som utvecklats i Lahtis. I modellen samlar man barn, unga och vuxna som arbetar med dem samt personer som fattat beslut för att på lika villkor bygga upp en gemensam förståelse genom dialog.

4.1 Strategiska mål i skärgårdsprogrammet

4.1.1 Skärgården är fysiskt och digitalt tillgänglig

Tillgänglighet är ur skärgårds- och insjöområdenas synvinkel en av de viktigaste faktorerna med tanke på såväl en smidig vardag, näringslivet som säkerheten. Med skärgårdstrafik avses förbindelsefartyg, landsvägsfärjor och privata landsvägsfärjor. Trafiken med förbindelsefartyg ordnas inom ramen för det anslag som i statsbudgeten reserverats för ändamålet och privata landsvägsfärjor finansieras med bidrag för enskilda vägar, vars effekter man strävar efter att maximera. Landsvägsfärjorna är en del av landsvägsnätet. Tillgången till trafikinfrastruktur och smidiga resekedjor är väsentliga faktorer för att man ska kunna röra sig i skärgården. Till exempel främjar man genom att koppla tidtabellerna för landsvägsfärjor och förbindelsefartyg till tidtabellerna för kollektivtrafiken bland annat tjänsternas tillgänglighet. Användningsvolymen för trafikförbindelserna i skärgården varierar från period till period, vilket medför utmaningar för ordnandet av trafiktjänster.

Fysisk tillgänglighet är en central faktor för att tillgodose säkerheten och försörjningsberedskapen. En väsentlig del av den fysiska säkerheten är fungerande brand- och räddningsväsenden samt polisverksamhet. Man bör fästa uppmärksamhet vid dessa funktioners responstider, servicenivå och hur de utvecklas. Det är också viktigt att ge akt på i vilket skick skärgårdstrafikens materiel och trafikinfrastrukturen, särskilt i det lägre vägnätet, är. Samarbetet med myndigheterna kan intensifieras ytterligare till exempel genom gemensam användning av bryggor och annan trafikinfrastruktur i skärgården.

I de skärgårdspolitiska dialogerna för barn och unga lyfte man fram de svaga offentliga trafikförbindelserna i skärgårdsområdena, vilket gör det svårare ta sig till exempel till hobbyer och kompisar och i vissa områden också begränsar möjligheterna att söka till studier på andra stadiet utan att flytta till studieorten. Man kan bli tvungen att vänta länge på landsvägsfärjor och förbindelsefartyg och tekniska utmaningar och ändringar i tidtabellen försvårar rörligheten. Från vissa öar går förbindelsefartyg endast några gånger om dagen. Vägar i dåligt skick medför också utmaningar i skärgårdsområdena och det behövs fler gång- och cykelleder.

Även digital tillgänglighet, det vill säga tillförlitlig tele- och datakommunikation, är väsentlig med tanke på skärgårdens livskraft. Betydelsen av tele- och datakommunikation som möjliggör platsberoende arbete framhövdes i samband med de begränsningar som coronapandemin medförde, då distansarbete blev vanligare. Fungerande förbindelser är en förutsättning för digitala e-tjänster som främjar tillgången till tjänster i skärgårdsområdena. Mobil- och bredbandsnäten byggs i regel ut på marknadsvillkor i Finland och det används begränsat med offentligt stöd för dem. Snabba bredbandsförbindelser har främjats genom kommunikationsministeriets stödprogram från början av förra årtiondet fram till 2023. Byggandet av bredband får för närvarande stöd ur EU:s landsbygdsfond genom ett stödprogram som förvaltas av JSM. I finansieringsplanen för landsbygden har 53 miljoner euro reserverats för finansiering av bredbandsförbindelser på landsbygden, det vill säga så kallade byanätsprojekt, för åren 2023–2027. Fungerande datakommunikationsförbindelser är inte en självklarhet i skärgårds- och insjöområden i en situation som styrs på marknadsvillkor. Det är viktigt att säkerställa att nätets kapacitet räcker till under alla tider på året, även under rusningstid. Den rusning på data- och telefonlinjerna som stora passagerarfartyg orsakar är också en faktor som försämrar säkerheten särskilt i den yttre skärgården. En tillförlitlig tele- och datakommunikation är också en säkerhetsfaktor: i nödsituationer är det av största vikt att till exempel telefonen fungerar. Tillgången till el och dess tillräcklighet för datakommunikations- och telefoninfrastrukturen under alla förhållanden är en kritisk faktor i försörjningsberedskapen: till exempel fungerar länkmaster endast i cirka två timmar i störningssituationer, men med tanke på försörjningsberedskapen borde de fungera i minst sex timmar.

Aktuella teman

1) Fungerande och tillförlitlig tele- och datakommunikation

Skärgårdens digitala tillgänglighet förbättras genom att man tryggar servicenivån på tele- och datakommunikation och vidareutvecklar den. Man uppmuntrar till att utnyttja landsbygdsfondens, landskapens och kommunernas egen finansiering samt till samarbete med teleoperatörerna då förbindelserna utvecklas.

Man fäster uppmärksamhet vid utvecklingen av tillgången till el och lösningar för reservström, så att datakommunikations- och telefontnäten fungerar längre vid störningar. Nätets funktion under rusningstoppar orsakade av stora passagerarfartyg uppmärksammas också.

2) Fungerande skärgårdstrafik

Man ser till att skärgårdstrafikens materiel är uppdaterad och miljövänlig. Man bidrar till att tidtabellerna för skärgårdstrafiken är aktuella och att de har synkroniserats med den övriga kollektivtrafiken. På så sätt säkerställer man att invånarna och turisterna lättare kan röra sig och få tillgång till service.

Man arbetar för att statsbidraget för privata landsvägsfärjor som är kritiskt viktiga permanent stabiliseras på den nivå som anges i den tidsbestämda förordningen.

Man påverkar att gång- och cykellederna utvecklas och utökas i skärgårdsområdena så att även fotgängare och cyklister kan röra sig tryggt. Det här minskar samtidigt beroendet av biltrafiken.

Utöver statens, landskapens och kommunernas egen finansiering kan landsbygdsfonden, ERUF och Traficom samt resurser hos de bolag som ansvarar för trafiken fungera som finansieringskällor för att utveckla en fungerande trafik.

3) Förbättringar av det lägre vägnätets skick

Man påverkar allokeringen av resurser så att det lägre vägnätets skick förbättras och aktivt upprätthålls i skärgården. För detta ändamål kan man utnyttja statens, landskapens och kommunernas egen finansiering, NTM-centralernas program, ERUF och landsbygdsfondens medel.

Man påverkar utvecklingen och upprätthållandet av vägnätet så att det stöder räddnings- och säkerhetsväsendets möjligheter att snabbt ta sig fram samt garanterar fungerande förbindelser i nödsituationer. Samarbetet med myndigheterna förbättras till exempel genom sam användning av bryggor och annan trafikinfrastruktur.

4.1.2 Skärgårdens tjänster är tryggade

En förutsättning för att bo i skärgården är att skärgårdsborna har tillgång till offentliga och privata tjänster. Offentliga tjänster som är viktiga för ett smidigt vardagsliv är till exempel småbarnspedagogik, undervisning, hälsotjänster och äldreomsorg, underhåll av infrastruktur samt vattenförsörjning och avfallshantering. Finansministeriet betalar ett skärgårdstillägg som statsandel till kommunerna i skärgården. Också välfärdsområden får finansiering på grundval av karaktär av skärgård. Det

ekonomiska stödet till skärgårdsområdena är ett viktigt tillägg för att upprätthålla offentliga tjänster och främja jämlikhet för skärgårdsborna. Ordandet av tjänster i skärgårdsområdena medför tilläggskostnader som syns till exempel i ordandet av skoltransporter, hamnfunktionerna, sjöräddningstjänsterna, räddningstjänsterna, produktionen av social- och hälsovårdstjänster samt utvecklingen av vatten- och avloppsinfrastrukturen. Den frivilliga räddningstjänsten spelar en mycket viktig roll på många öar.

Skärgården kan användas som testområde för nya och innovativa sätt att producera tjänster. I skärgården kan man utnyttja distanstjänster och mobila tjänster samt till exempel logistiklösningar som erbjuds av drönarfartyg. Den tekniska utvecklingen och digitaliseringen kommer sannolikt att öppna dörrar till nya sätt att tillhandahålla tjänster som man ännu inte kan förutse. Skärgården kan fungera som vägvisare vid försök och sprida dem till även andra delar av Finland.

Digitala lösningar kan lindra de begränsningar som avstånden medför när det gäller tillgången till tjänster. Man har fått omfattande information om och erfarenhet av att använda digital teknik till exempel inom hälso- och sjukvården, utbildningen och de offentliga tjänsterna. Distansförbindelser har utnyttjats till exempel i samband med konserter och motionspass. Digitaliseringen kan bidra till att bevara och utveckla utbudet av tjänster i skärgården. Det är dock viktigt att beakta att dessa tjänster är beroende av att datakommunikationsförbindelserna fungerar och att kunderna har digitala färdigheter. Distanstjänster kan inte heller helt ersätta när-service. Vanliga serviceformer kan också kompletteras genom att kombinera och skraddarsy tjänster.

Många av barn och unga som deltog i dialogerna för barn och unga ansåg att de skulle kunna bo i skärgården även som vuxna om de lyckas hitta arbete där eller arbeta på distans. Vissa funderade att de skulle kunna flytta tillbaka till skärgården efter att de studerat någon annanstans eller till exempel när de vill bilda familj. En del tänkte att de inte nödvändigtvis vill bo i skärgården på heltid, men skulle vilja ha en stuga där eller annars tillbringa tid där. Många barn och unga önskade att skärgårdsområdena även i framtiden ska förbli likadana som de är för närvarande. En del önskade fler människor, arbetsplatser, butiker, tjänster och hobbymöjligheter samt bättre kollektivtrafikförbindelser till skärgården.

Säsongsvariationen medför utmaningar för servicesystemet eftersom de nödvändiga resurserna underdimensioneras om enbart fast bosatta invånare beaktas, särskilt på sommaren. Det är särskilt viktigt att beakta säsongsvariationen i dimensioneringen av tjänsterna i skärgårdsområdena.

I de skärgårdspolitiska dialogerna för barn och unga diskuterades för- och nackdelarna med sommargästerna i skärgården och turismen. Å ena sidan främjar sommargästerna och turisterna skärgårdsområdenas livskraft, hämtar pengar till områdena och bidrar till att bevara tjänsterna samt gör det lättare för unga att få sommarjobb. Å andra sidan upplevde man att besökarna kan skräpa ner och föra oväsen och inte nödvändigtvis respekterar de lokala reglerna. Sommargäster och turister som inte är vana vid att röra sig i skärgården kan orsaka trafikstockningar och farliga situationer i trafiken (till exempel cyklister). Vid diskussionstillfällena önskade man också att sommargästerna i högre grad skulle ta kontakt med lokalsamhället och aktivt arbeta för den ort eller det område där de har sin stuga.

Aktuella teman

1. Tillgängliga tjänster

Man fäster uppmärksamhet vid att skärgårdsborna har tillgång till offentliga tjänster och bidrar till att multilokalitet och säsongsvariationer beaktas i dimensioneringen av tjänsterna. Man påverkar att de frivilliga räddningstjänsternas verksamhet och en uppdaterad materiel tryggas.

2. Försök inom tjänsteproduktion och innovativa lösningar

Man främjar möjligheterna att använda skärgården som en försöksplattform för nya servicemodeller och att skärgårdens unika miljö utnyttjas för att testa nya typer av distanstjänster och mobila tjänster. Genom att främja olika försök kan man hitta nya, innovativa sätt att garantera tillgången till tjänster och tjänsternas tillgänglighet i skärgårdsområdena. Lösningar kan sökas till exempel i ny teknik, mobila tjänster och genom att kombinera tjänster.

Exempel på eventuella nya, innovativa försök:

- Drönare som hämtar läkemedel, matbeställningar och andra nödvändiga förnödenheter till skärgårdsområdena tas i bruk.
- Det lanseras en "flytande hälsovårdscentral" som erbjuder vårdtjänster på en båt.
- Stipendiet *Skärgårdssprångbrädet* (Saaristoponnahduslauta) lanseras. Stipendiet stöder ungas idéer och ger dem möjlighet att grunda ett eget företag eller en egen tjänst i skärgården. Man skapar nätverk med ungdomar och lokala företagare och erbjuder mentorskap och utbildning.
- Det skapas en flexibel servicemodell där multilokalitet och säsongsvariation ses som en möjlighet, inte som en utmaning. Utbudet av tjänster anpassas dynamiskt efter årstiden och användarnas behov – oavsett om det är fråga om en distansarbetare, fast bosatt eller sommargäst.
- Programmet *Innovatörer i skärgårdsvardagen* (Saaristoarjen innovaattorit) tas i bruk, inom vilket det erbjuds stöd och finansiering för att förnya tjänster i området.
- Startup-företag och forskningsinstitut välkomnas att testa nya lösningar som kan fungera också på andra håll i Finland.

4.1.3 Skärgården är en mångsidig miljö för utövande av näringar

Sysselsättningen, den ekonomiska tillväxten, livskraften och konkurrenskraften i skärgårdsområdena är beroende av aktiv företags- och näringsverksamhet. Om det inte finns någon sådan verksamhet lider också förmågan att upprätthålla tjänsterna i området. Genom regionutvecklingsåtgärder som riktas till att främja skärgårdslivet har man lyckats förbättra förhållandena på öarna. Aktiva lokala aktörer har startat och genomfört många projekt som fokuserar på såväl företagsinvesteringar, produktutveckling, marknadsföring, sysselsättning, infrastruktur, tjänster, kulturverksamhet som miljöfrågor.

Näringarna i skärgården varierar kraftigt och för att lyckas där krävs ofta branschövergripande företagande. Det kan vara utmanande att driva ett företag i skärgården utan att förena flera olika branscher, till exempel fiske, jordbruk, närmatsproduktion

och turism. I Insjöfinland är skogsbruket en särskilt viktig industribransch. Skärgården erbjuder utmärkta förutsättningar för primärproduktion och är viktig för den inhemska livsmedelsproduktionen, fisket och vattenbruket.

Yrkesfiske på heltid har minskat kraftigt under de senaste åren på grund av minskade fiskbestånd, försämrad lönsamhet och ökade skador (orsakade av bland annat sälar och skarvar).

Eftersom det blir vanligare att arbeta på olika sätt kan man arbeta utan att vara fast vid en viss plats eller tid, och då är det möjligt att driva till exempel ett högteknologiföretag från skärgården. Detta ställer krav på datakommunikationsförbindelserna i skärgården, som måste vara tillförlitliga och fungera under hela året.

Finlands skärgårds- och insjöområden erbjuder en enorm turismpotential som redan har utnyttjats effektivt på många håll. Vattenutflykter, friluftsliv, båtliv, fiske, vandring i naturen, kulturbesöksmål, rutt- och kryssningsfartygstrafik samt utnyttjande av närproducerad mat är skärgårdens trumfkort. För att kunna utnyttja potentialen till fullo förutsätts fortfarande produktifiering, kommunikation samt utveckling och digitalisering av tjänster och rörelsemöjligheter. Utvecklingen av turistprodukter lämpar sig utmärkt som samutvecklingsprojekt mellan olika områden och branscher. Skärgårdsturismens säsongsbetonade karaktär är en utmaning särskilt när det gäller att skapa en lönsam affärsverksamhet och få tillgång till arbetskraft, så det är viktigt att utveckla turismen året runt. Det är också viktigt att man i utvecklingen av turismen beaktar lokalbefolkningen och deras välbefinnande, så att turismen stöder områdets livskraft och bevarar dess särprägel.

Aktuella teman

1. Utnyttjande av finansieringskanaler och nätverkande

Man bidrar till att de möjligheter som landsbygdsfonden, inklusive Leader-verksamheten, medför för företag i skärgårdsområdena utnyttjas fullt ut. Nätverkande och samarbete mellan lokala företagare främjas. Förutsättningarna för primärproduktion i skärgården stöds.

2. Turism året runt

Utvecklingen av turism i skärgården året runt främjas till exempel genom produktifiering och marknadsföring av höst-, vinter- och vårturism, kultur- och naturturism samt olika naturaktiviteter, vilket bidrar till att balansera effekterna av

turismen och möjliggör tillgång till arbetskraft året runt. Det skapas förutsättningar för att göra finländska skärgårdsturismprodukter och tjänster till föregångare i utvecklingen av kolneutrala och ansvarsfulla turismtjänster.

3. Goda förutsättningar för fiskerinäringen

Förutsättningarna för fiskerinäringen förbättras särskilt genom att man främjar sammanslagning av vattenområdenas delägarlag och ökar samarbetet mellan dem.

Man fäster uppmärksamhet vid fiskets lönsamhet, till exempel skyddet av fiskbestånden, moderniseringen av fiskeanordningarna och lösningen av problem med sälar och skarvar. På så sätt kan man stödja yrkesfiskarnas verksamhet och bevara ett mångsidigt näringsliv i skärgården.

Infrastrukturen för fisketurismen utvecklas, till exempel fiskehamnar, platser för sjösättning av båtar och fiskerutter, så att fler hobbyfiskare lockas till området. Lokala fiskare uppmuntras att erbjuda guidetjänster, fiskeutflykter och -kurser, vilket kan fungera som en tilläggsnäring för yrkesfiskarna och stödja bevarandet av fiskekulturen.

Exempel på eventuella nya, innovativa försök:

- Man lyfter fram nya koncept, till exempel "skärgårdsfarmer", där turister får uppleva och prova på primärproduktion samtidigt som fiskare och jordbrukare skapar plattformar för direktförsäljning av närproducerad mat.
- Det skapas en egen innovationsfond för skärgårdsområdena som finansierar modiga försök, nya tjänster och lösningar som utnyttjar digitaliseringen.
- Lokala företagare uppmuntras att skapa helt nya affärsmodeller där fiske, jordbruk, livsmedelsproduktion och turism kombineras fördomsfritt. Man ger utrymme för försök som kan revolutionera de traditionella verksamhetssätten.
- För företagare i skärgården skapas innovationsverkstäder och samarbetsforum där idéerna kan flöda fritt och de lokala nätverken stärks.

4.1.4 Skärgårdens natur och miljö mår bra

Skärgårdens unika natur och miljö är centrala element i utvecklingen av skärgårdens livskraft och verksamheten i skärgården. Att framhäva rena, lugna miljöer är en naturlig del av arbetet med skärgårdens varumärke. Skärgårdarnas nationalparker och världsarvsobjekt är bra exempel på turistmål för vilka den känsliga vattennaturen ställer särskilda villkor. I fisketurismen åskådliggörs kraven på hållbarhet: en vattennatur av god kvalitet garanterar fångst, om fisket till sin omfattning och sina verksamhets sätt värnar om vattennaturen även på lång sikt. All utveckling av skärgården ska alltså vara hållbar och beakta miljöns bärkraft. Det här innebär till exempel en fungerande avfallshantering och vattenförsörjning, ett heltäckande nät för tömning av toalettavfall från båtar och kontroll av antalet besökare i skärgården samt utjämning av besökarna så att de belastande topparna minskas och turismen året runt ökas.

I de skärgårdspolitiska dialogerna avsedda för barn och unga upplevde barn och unga som bodde i skärgårds- och insjöområdena i allmänhet att skärgårdens rena och vackra natur, lugn, närheten till havet eller vattnet och de många olika hobby- och fritidsmöjligheter som naturen erbjuder vara de bästa sidorna av att bo i skärgården vid sidan av gemenskap och säkerhet. Barnen och ungdomarna hoppades också att skärgårdens rena natur och lugn ska bevaras i framtiden.

Klimatförändringen är en betydande utmaning för skärgårdens natur och miljö både i insjö- och havsområdena. Utöver urlakningen av näringsämnen har den en negativ inverkan på övergödningen av Skärgårdshavet. Skärgårdshavets dåliga tillstånd är en av de viktigaste frågorna när det gäller hur skärgårdens natur mår. Även Bottenhavets tillstånd har försämrats, till exempel sprids blågröna alger allt längre norrut. Östersjön blir allt sötare vilket hotar skärgårdens ekosystem. Effekterna av klimatförändringen syns också i insjöområdena, till exempel i form av extrema vädervariationer.

Skärgårdsområdena bör ses som en del av den övergripande lösningen i bekämpningen av klimatförändringen. Skärgårdsområdena kan fungera som en bra försöksplattform till exempel för att främja produktionen och användningen av förnybar energi samt för cirkulär ekonomi. Lokala lösningar belastar inte klimatet och miljön lika mycket. Skärgården kan utgöra en bra plats för behovsbaserade försök. Det är skäl att upprätthålla och fortsätta den aktiva försökskulturen i skärgården.

Ett stort antal projekt för havsvindkraftsparker planeras och genomförs i Östersjöområdet. Havsvindparkerna har en betydande potential när det gäller affärsverksamhet och energiproduktion. Vindkraft kan fungera som en del av skärgårdens självförsörjande energilösningar och stöda försörjningsberedskapen. Detta är fallet till exempel på ön Samsø i Danmark, som är känd för sin hundra procentiga energisjälvförsörjning och som är en föregångare när det gäller att producera förnybar självförsörjande energi². Eventuella negativa miljökonsekvenser för organismerna såväl ovan som under vattenytan, till exempel havsfåglar, -fiskar och -däggdjur, ska dock beaktas med tillräckligt allvar i planeringen av projekten.

Skärgårds- och insjöområdena är en miljö för många sådana näringar och industrier där det är kritiskt att miljöaspekterna beaktas. Både i insjö- och havsområdena är det viktigt att vattenskyddet beaktas i verksamheten inom jord- och skogsbruket. Likaså ska särskild uppmärksamhet fästas vid riskerna för vattendrag och miljö i gruvdriften och endast sådana lösningar som konstaterats vara säkra och som säkerställer att grund- och ytvattens goda tillstånd bevaras får användas. Det är viktigt att utveckla skärgårdens och invånarnas förmåga att svara på överraskande miljökriser, till exempel oljeskador. Finansieringen av oljebekämpningen och stödsystemen i skärgårdsområdena har förbättrats under de senaste åren. Genom att utveckla oljebekämpningsberedskapen kan man sträva efter att förhindra och begränsa uppkomsten av skador i skärgården om en olycka inträffar. Nyckel till detta är att förbättra kompetensnivån och sörja för materielens skick.

Aktuella teman:

1. Samhällets medvetenhet i frågor om skyddet av skärgårds- och insjöområdena

Man ökar de fast bosattas och säsongsbosettas medvetenhet om skärgårds- och insjöområdenas tillstånd och restaureringsbehov.

2. Innovativa lösningar och försök inom avfallshanteringen och vattenförsörjningen

Man fäster uppmärksamhet vid avfallshanteringen och vattenförsörjningen i skärgården och utvecklingen av dessa så att de blir ekologiskt hållbara, även med beaktande av säsongsvariationerna. Man utnyttjar innovativa lösningar

2 Samsø: Renewable Energy Island: <https://www.visitsamsøe.dk/en/inspiration/energy-academy/>

och säkerställer att nätverket för tömning av septiktankar och toalettavfall är tillräckligt tätt och effektivt så att det är möjligt att hantera avfallet på ett ansvarsfullt sätt. I utvecklingen beaktas särskilt de yttre skärgårdarna, nationalparkerna och friluftsområdena.

3. Oljebekämpningsberedskap

Det skapas förutsättningar för att förbättra beredskapen att bekämpa oljeskador i skärgården. Detta förutsätter till exempel att bekämpningsmaterielen förbättras och upprätthålls och att kompetensen ökas samt att det ordnas regelbundna oljebekämpningsövningar i skärgårdsområdena. Förutsättningarna för att utveckla den frivilliga räddningstjänstens verksamhet och kompetens säkerställs.

Idéer till försök:

- Man skapar utbildnings- och informationskampanjer som stöder relationen till naturen och miljömedvetenheten hos personer som är intresserade av skärgården.
- Det ordnas evenemang och projekt som fokuserar på miljöfostran, särskilt för barn och unga.

5 Genomförande och uppföljning av skärgårdsprogrammet

Den platskänsliga skärgårdspolitiken beaktar särdragen

Skärgårdspolitiken har en traditionell och framträdande uppgift i regionutvecklingsystemet. Regionutvecklingsbeslutet ger en omfattande bild av den regionala utvecklingen och styr olika förvaltningsområdens och landskapsförbundens regionutveckling och samordningen av deras åtgärder. I statsrådets regionutvecklingsbeslut 2024–2027 identifieras skärgårdspolitiken roll i att stärka välfärden på ett sätt som beaktar områdets särdrag. Skärgårdsområden som förlorar befolkning nämns också som eventuella miljöer för smart anpassning. Smart anpassning innebär en planmässig, långsiktig platsbaserad anpassning som sker på ett hållbart sätt när befolkningen minskar och förändras. I regionplaneringen styrs utvecklingen av skärgården av landskapsplanerna.

Skärgårdspolitiken grundar sig på lagen om främjande av skärgårdens utveckling. Enligt skärgårdslagen bör man med åtgärder av stat och kommun sträva efter att bevara den fasta bosättningen i skärgården genom att för befolkningen skapa tillräckliga möjligheter till utkomst, samfärdsel och basservice samt efter att skydda skärgårdens landskapsbild och natur för miljöskador. Utöver regionutvecklingen påverkas utvecklingen och levnadsförhållandena i skärgårdarna också av beslut som fattas inom andra politiska sektorer. Skärgårdspolitiken stöder samordningen mellan olika sektorpolitiker i syfte att utveckla skärgårdarna samt lyfter fram skärgårdsområdenas behov i beslutsfattandet inom sektorpolitiken och utvecklingen av landskapen. Den pågående uppdateringen av skärgårdslagen förbättrar förutsättningarna för skärgårdspolitiken att påverka och genomföra skärgårdsprogrammet.

Skärgårdsprogrammet påverkar i olika forum och på olika regionala nivåer. Programmet ställer den upp mål och styr påverkansarbetet inom skärgårdspolitiken. På lokal och regional nivå uppmuntrar det till praktiska utvecklingsåtgärder för skärgårdarna och riktar dem i enlighet med målen i skärgårdsprogrammet. På riksnivå fäster skärgårdsprogrammet beslutsfattarnas uppmärksamhet vid specialfrågor som gäller skärgårdarna. På internationell nivå uppmuntrar skärgårdsprogrammet till närområdes- och EU-samarbete som gäller skärgårdarna samt till att påverka över riksgrensarna. Den internationella nivån kommer att framhävas allt mer även i

finansieringen i takt med att den nationella utvecklingsfinansieringen minskar. Universitetens forskningsinstitut är internationella aktörer som det lönar sig att utnyttja även i den internationella utvecklingen.

Skärgårdspolitikens egna utvecklingsresurser är begränsade. Därför förutsätter utvecklingen av skärgårdarna en koppling till utvecklingsprogram och -åtgärder som berör områdena och olika politiska sektorer samt samarbete med de aktörer som genomför dem.

För att koppla skärgårdspolitikerna till strukturfondernas, landsbygdsfondens, havs-, fiskeri- och vattenbruksfondens samt de lokala Leader-aktionsgruppernas program förutsätts att skärgårdspolitikerna är synliga och deltar i beredningen av programmen i rätt tid. Skärgårdarna ska vid sidan av landsbygden och städerna nämnas som målområden i programtexterna. Leader-gruppernas och landsbygdsfondens projektverksamhet i skärgårdsområdena står i centrum för skärgårdspolitikerna och dess synlighet som ett verksamhetslag inom skärgårdspolitikerna bör förbättras. Dessutom är det viktigt att skärgårdskommunerna ger skärgårdsprogrammet synlighet och förbinder sig till dess mål genom att använda programmet som motivering i sina utvecklingsprojekt, hänvisa till det i sina utvecklingsdokument och ta in inspiration från programmet för att utveckla sina skärgårdar.

I ett lokalt program skapas precisa åtgärder för att utveckla skärgårdarna

En platskänslig granskning är ett tillvägagångssätt som identifierar skärgårdarnas olika karaktärer och de möjligheter och utmaningar när det gäller utveckling som baserar sig på dessa enligt område och ort och till och med by. Platskänslig utveckling grundar sig på lokalkännedom och invånarnas deltagande och skapar en lokalt skraddarsydd utveckling. Kärnan i utvecklingen är att identifiera och stärka skärgårdssamhällets egen utvecklingskraft genom att uppmuntra invånare och medborgaraktörer till frivilligt utvecklingsarbete i området där de bor.

Kommunerna kan aktivera och engagera skärgårdsborna i utvecklingen av det egna bostadsområdet på många sätt. Skärgårdsnämnderna är sakkunniga, beslutsfattande och rådgivande organ som behandlar skärgårdsfrågor inom kommunalförvaltningen till exempel i Pargas, Nådendal, Kotka och Sibbo. Kommittéer för stugägare öppnar en kanal för påverkan och interaktion även mellan fritidsinvånarna och kommunen. Kommittén för stugägare i Libelits är ett bra exempel på detta. Dess inverkan stärks av att kommundirektören förbinder sig att leda kommittén.

Lokal utveckling av skärgårdarna förutsätter att utvecklingsmål sätts upp, att konkreta utvecklingsobjekt väljs och att utvecklingsåtgärder som riktar sig till dessa vidtas. Med hjälp av lokala program skapas planmässighet och långsiktighet för den platskänsliga utvecklingen av skärgårdarna. De lokala programmen består av fyra steg:

1. Man identifierar lägesbilden för den egna skärgården och utgångsläget för utvecklingen, till exempel med hjälp av en bobarhetsanalys eller en SWOT-analys (hur detta har uppnåtts och hur framtiden ser ut)
2. Utifrån lägesbilden väljer man utvecklingsobjekt (utnyttjande av styrkor och/eller undanröjande av svagheter och flaskhalsar i utvecklingen)
3. En åtgärdsplan/-lista utarbetas för de valda utvecklingsobjekten
4. Åtgärderna vidtas, det vill säga genomförs, till exempel med hjälp av projektfinansiering

I det lokala programmet kan inbegripas de teman i det nationella programmet som är mest träffande och i programmet kan beaktas sådana lokala specialbehov som saknas i det nationella programmet. Målet är inte ett pappers- eller programdokument, utan att skapa samförstånd om utvecklingsbehoven i den egna skärgården eller skärgårdsområdena i regionen. För detta ändamål sammanför det lokala programmet personer och aktörer som är intresserade av att utveckla den egna skärgården, förbinder dem till de gemensamt planerade utvecklingsåtgärderna och bildar utvecklingsvägar och projektkedjor som består av enskilda åtgärder. Vilken instans som bär huvudansvaret för programmet, vilka som är delaktiga och hur omfattande målområdet är bestäms separat för varje område eller ort. Det lokala programmet står inte separat från den övriga utvecklingen, utan det ska vara kopplat till det övriga strategiska arbetet och planeringen av områdesanvändningen, till exempel utarbetandet av landskapsprogram och -planer samt kommunstrategier.

En bobarhetsanalys är ett verktyg för att utarbeta lokala program. Analysen lyfter fram utvecklingsbehov i den skärgård eller på den ö som granskas och visar också dess styrkor som boningsort. Analysen styrs av handboken i bobarhet, som innehåller en granskningsram för sju delområden inom skärgårdsutvecklingen. Analysen utarbetades som en del av nätverksprojektet Habitability – För livskraftiga och bobara skärgårds- och vattenområden som genomfördes 2021–2023. I projektet granskades utvecklingen av skärgårds- och insjöområdena som ett nationellt betydelsefullt utvecklingstema som är motiverat med tanke på regionutvecklingen.

Utvecklingsåtgärder av betydande omfattning i skärgårdarna genomförs i form av utvecklings- eller investeringsprojekt som stöds av projektfinansiärer. För att få projektfinansiering krävs en projektplan och en genomförandeorganisation som ansvarar för projektet. Föreningar och organisationer som är verksamma i skärgårdarna är lämpliga aktörer att genomföra utvecklingsprojekt och är således nyckelaktörer i genomförandet av skärgårdsprogrammet. Det kompletteras av projektverksamhet som leds av kommunerna, där man kan utnyttja till exempel en jämförelsegrupp som består av skärgårdskommuner och kommuner med skärgårdsdel och kollegialt lärande för att sprida god praxis och goda lösningsmodeller mellan skärgårdsområdena. Även utveckling av näringar lämpar sig som tema för gemensamma projekt mellan skärgårdskommuner och kommuner med skärgårdsdel.

Utvecklingen av skärgårdarna får projektfinansiering från flera finansieringskällor. Stödinstrumenten för EU:s regional- och strukturpolitik samt EU:s jordbruks- och landsbygdsfinansiering är mycket omfattande. De öppnar också möjligheter till gränsöverskridande samarbete och utveckling i skärgårdsområdena. För att kunna kartlägga och utnyttja finansieringsmöjligheterna förutsätts att även representanter för projektfinansiärerna deltar i utarbetandet av det lokala programmet. De viktigaste är här finansieringsexperter från landskapsförbunden och NTM-centralerna och representanter för Leader-grupperna.

Skärgårdsdelegationen och jord- och skogsbruksministeriet sörjer för rådgivningen och ordnandet av kamratstöd vid utarbetandet av de lokala programmen.

Uppföljning och utvärdering

Jord- och skogsbruksministeriet och skärgårdsdelegationen följer upp hur skärgårdsprogrammet genomförs utifrån hur de strategiska målen och prioriteringarna framskrider och följer varje år genomförandet av programmet i sin årsberättelse.

Jord- och skogsbruksministeriet

Regeringsgatan 3 A , Helsingfors
PB 30, 00023 Statsrådet
mmm.fi

ISBN: 978-952-366-753-2 PDF

ISSN: 1797-397X PDF